

KURŠIŲ NERINGOS ŽVEJŲ LIETUVIŲ TARMĖ
ir lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai

K. MORKŪNAS ir A. SABALIAUSKAS

Įvadinės pastabos

Neringos vardas istoriniuose dokumentuose jau minimas XIII a. Dokumentuose aptinkamos įvairios šio vardo formos: *Neria, Nerei, Nergia, Nerya, Nerie, Nerye, Nerge, Nerga* ir kt.¹ Prie šių žodžių paprastai pridedama ir epitetas *Curoniensis*. Pavyzdžiui, Péteris Dusburgas (miręs apie 1330 m.) savo „*Chronicon Terrae Prussiae*“ trečiojoje dalyje rašo: „*Anno Dn. MCCLXXXIII octingenti viri de Lethowia equites tempore hyemali per Neriam Curoniensem intraverunt Sambensem terram et duo territoria ejus scilicet Abendam et Pubetam per incendium et rapinam vexaverunt, occidentes CL homines cristianos, et nullo eis resistente omnes salvi redierunt*“². Ten pat yra ir atskiras skyrelis „*De edificacione castri novi in terra Sambie supra litus maris salsi in Neria Curoniensi*“³. Kitoje minėtos Dusburgo kronikos vietoje rašoma: „*Anno domini MCCCVIII in die beati Georgii Mansto et Sudargus et alii nobiles de Samethia cum V milibus equitum circa castrum novum in Neria Curoniensi intraverunt terram Sambie et territoria Powundie et Rudowie incendio vastaverunt*“⁴.

Dėl šio vietovės pavadinimo kilmės sunku ką nors tikra pasakyti. Aiškinimų esama įvairių. F. Klugė⁵ mano, kad *Nehrung* yra vokiečių žemaičių perdirbtą formą *Niederung* „žemuma“. Šiai nuomonei pritarė ir H. Paulius (Deutsches Wörterb., 4. Aufl. (1935), 375)⁶. G. H. F. Neselmanas (Thes. ling. Pr., 111) ši vietovardį siejo su liet. *nerti*⁷. Kiti teigė, kad jis kilęs iš sen.

¹ Plg. R. Ekblom, Uppsala Universitets Årsskrift, 13, 138, Uppsala - Leipzig (1948); H. Frischbier, Preussisches Wörterbuch, 2, 93-4, Berlin, 1883.

² Plg. Scriptores Rerum Prussicarum, herausgegeben von Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, 1, 144, Leipzig, 1861.

³ Plg. ten pat, 144.

⁴ Plg. ten pat, 174-5.

⁵ Plg. F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 347, Berlin-Leipzig, 1924.

⁶ Plg. R. Ekblom, ten pat, 133.

⁷ Plg. ten pat, 141-2.

prūsus žodžio *neria, tik šis žodis jokiuose sen. prūsų kalbos paminkluose néra paliudytas. Méginta Neringos vardą sieti ir su Herodoto minimais *neurais*⁸. Paskutiniu laiku R. Ekblomas įrodinėjo, kad šis vietovardis yra skandiniaviškos kilmės⁹.

Epitetas *Curoniensis* veikiausiai atsiradęs dėl Neringos kaimynystės su Kuršu (*Curonia*), kuriam iki 1328 m. priklausė ir Klaipėda¹⁰.

Pirmieji žmogaus pėdsakai Kuršių Neringoje randami jau iš labai senų laikų. Seniausias archeologinis radinys — žmogaus apdoroti šiaurės briedžio ragai, rasti netoli Rasytės, specialistų nuomone, žemėje išgulėjė apie 10. 000 metų. Vėlyvojo akmens amžiaus radinių Kuršių Neringoje rasta gana daug, kurie rodo palyginti aukštą to meto gyventojų kultūrą¹¹. Žinoma, šie žmonių pėdsakai su vėlesniais istorinių laikų Kuršių Neringos gyventojais veikiausiai neturi nieko bendra.

Pagrindinis Kuršių Neringos gyventojų verslas — žvejyba. Tai nulémė gamtinės sąlygos, nes iš vienos pusės pusiasalį supa Baltijos jūra, iš kitos — Kuršių marios, o dirbamos žemės beveik nėra. Seniau Neringos žvejai daugiausia, matyt, žvejojo mariose; marių pakraštyje susikûrė ir žvejų kaimai, kurie dokumentuose minimi taip pat jau gana anksti, pavyzdžiu, Rasytė minima 1372 m., Nida — 1437 m¹². Apie Nidos ir kitų vietovių įkūrimą A. Bezenbergeris girdėjęs tokį padavimą. Klaipėdoje pagavę tris plėšikus, kurių pirmasis vadinosi Švarceriu, antrasis — Preileriu, trečasis — Nideriu. Užuot nužudę, juos plaustais paleido į jūrą. Bangos šiuos plaustus atnėšusios prie Kuršių Neringos kopų, ir čia Švarceris įkūrės Juodkrantę (vok. Schwarzort), Preileris — Preilą, o Nideris — Nidą¹³. Istorinį pagrindą šis padavimas tiek teturi, kaip teisingai pastebėjo P. Šmitas¹⁴, kad didelė kopų gyventojų dalis kiliusi iš žvairių pabėgelių bei audros atblokštų žvejų.

Iš tikruju senųjų Kuršių Neringos gyventojų protėviai į čia atsikėlę yra žvairiai laikais ir iš žvairių kraštų. Galimas daiktas, jog daugiausia jų atsikėlė iš Latvijos. P. Einhornas 1649 m. savo „Historia lettica“ rašo, kad latviai, kurie moka ir vokiškai, gyvena visu jūros pakraščiu iki pat Dancigo. Jie patys jau nežino, iš kur ir kada jų protėviai atkeliavę¹⁵. Dėl sunkios baudžiavos ir ilgos karinės tarnybos ir vėlesniais laikais nemažai latvių atbėgdavo į Neringą. Kopų gyventojai sakydavo, jog vėlesnieji gyventojai į čia atsikėlę iš „finlandės“. Tačiau ši pavadinimą jie, be abejo, maišo su „lyfland“.

⁸ Plg. P. Šmits, Kuršu kāpu folkloras, 4, Rīgā, 1933; plg. taip pat A. Bezenberger, Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner, 22 (182), Stuttgart, 1889.

⁹ Plg. R. Ekblom, ten pat, 133-160.

¹⁰ Plg. J. Endzelīns, Par kurseniekiem un viņu valodu, 6 (atspaudas iš „Burtneiks“ 1931-1102-8).

¹¹ Plg. P. Kulikauskas, Iš lietuvių kultūros istorijos, 2, 73-4, Vilnius (1959).

¹² Plg. A. Bezenberger, Über die Sprache der preussischen Letten, 137, Göttingen, 1888.

¹³ Plg. A. Bezenberger, Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner, 24 (184).

¹⁴ Plg. P. Šmits, ten pat, 10.

¹⁵ Plg. J. Endzelīns, ten pat, 6.

kėlę ne iš kur kitur, bet iš Latvijos, rodo ir jų pavardės¹⁶. Atskirose šeimose iš Neringą atkeliavusios iš Austrijos (Romakarų šeima = vok. Rademacher), iš Rusijos gilumos (Petrovičių, Bezorukų šeimos)¹⁶. Suprantama, nemažai gyventojų atsikėlė ir iš įvairių artimesnių Lietuvos vietų.

Atkeliavę iš Latvijos žvejai išlaikė savo kalbą. Latviškai išmoko ir namie kalbėjo šia kalba taip pat ir daugumas iš kitų vietų kilusių žvejų. Tačiau vietiniai Kuršių Neringos gyventojai savęs latviais nelaiko, net žodžius, žymintiems savykas latvis, latvių kalba, jie pasiskolino iš vokiečių kalbos (*letis, letisku*). Jie visi save laiko kuršininkais, kalbančiais *kursisku*.

Būdingas šių gyventojų bruožas, kad, galima sakyti, jie visiškai neturi tautosakos. Sunku rasti žmogų, kuris sugebėtų papasakoti pasaką ar pasakyti keliis posmus dainos, jau nekalbant apie jos padainavimą. Ši keistą reiškinį įvairiai mėginta aiškinti. A. Becenbergeris mano, kad pagrindinis kaltininkas čia yra skurdi gamta ir pačių žvejų vargingas gyvenimas. P. Šmito nuomone, tai įvykę dėl kuršininkų izoliuotumo. P. Mitmanas aiškina, jog galėjo įtakos turėti įvairūs religiniai, sektantiški įsitikinimai, draudžią dainuoti dainas ar pasakoti pasakas, nes panašūs dalykai yra nuodėmė. Tačiau veikiausiai čia bus kalti visi trys faktoriai¹⁷.

Senieji kuršininkai savo kalbą išlaikė tik toje Kuršių Neringos dalyje kuri savo laiku priklausė buržuazinei Lietuvai, mat, čia buvusi kiek mažesnė vokiečių kalbos įtaka. Kita dalis, priklausiusi visą laiką vokiečių valdžiai, visiškai suvokietėjo. Tiesa, dar A. Becenbergeris rašo, kad XIX a. pabaigoje kai kas latviškai kalbėjė ir Šarkavoje bei Pilkupėje. Rasytėje A. Becenbergeris girdėjęs, jog esama senesnės kartos žmonių, suprantančių latviškai, tačiau jis pats tokius nesutikęs¹⁸.

Kuršių Neringos žvejai visą laiką aktyviai bendravo su aplinkiniais lietuviams: parduodavo jiems žuvį, pirkdavo iš jų žemės ūkio produktus. Lietuviai iš kitos Kuršių marių pusės nuolat atsikeldavo ir vedybų keliu. Aktyvus bendravimas su lietuviams ir iš Latvijos atsikėlusius žvejus vertė pramokti lietuvių kalbos. Be to, lietuvių kalba iki pat pirmojo pasaulinio karo pradžios buvo vartojama ir Kuršių Neringos bažnyčiose. Dažnas reiškinys, jog Neringos gyventojai mokėję po tris — latvių, lietuvių ir vokiečių — kalbas.

Paulius Megotas, kuris Abeliui Viliui padėjo išversti iš senąja prūsų kalbą Liuterio Enchiridijoną, rašo, jog taip pat mokėjęs kuršių (= latvių, K. M., A. S.) ir lietuvių kalbas¹⁹ („...In deme ich mich nebenst meinem Tolken-ambt Zum offtern in Visitationibus, Preuscher Littauscher und Churischer sprache, wie auch in Vertirung des Preuschenn Catechismi nach vermogen gebrauchenn lassenn...“)²⁰.

Kr. G. Milkus savo lietuvių kalbos gramatikoje nurodo: „Bey den Curen auf der Nährung ist die Curische oder lettische Sprache als lingva domestica

¹⁶ Plg. J. Plāķis, Kursenieku valoda, 3, Rīgā, 1927.

¹⁷ Plg. P. Šmits, Kuršu kāpu folklora, 9.

¹⁸ Plg. A. Bezzemberger, Über die Sprache der preussischen Letten, 1.

¹⁹ Plg. G. Gerullis, Filologu biedrības raksti, 8, 51, Rīgā (1928).

²⁰ Plg. ten pat, 52-3.

im Gebrauch; außerdem aber verstehen und reden sie auch die litauische, so wie andern Fischer, es wird ihnen auch der Gottesdienst in litauischer Sprache gehalten“²¹.

Kuršių Neringoje, Karvaicių kaime, gimė Liudvikas Rėza, kaip A. Bezenbergeris pasakė, „das einzige Kind der kurischen Nehrung... welches sich einen Namen gemacht hat“²².

Kuršių Neringos žvejų latvių kalba yra nemaža tyrinėta. Apie šią kalbą kai kurių žinių duoda jau ir Povilas Ruigys savo lietuvių kalbos gramatikoje. Jis rašo: „Bey den Curen ist zu merken, daß ihre Mundart eine Mixtur aus der Sprachart der Curländer, (vor deren Abkömmlinge sie sich ausgeben,) und der Fischer ihrer sey; wiewol sie auch beyderseitige Mundarten absonderlich gebrauchen, und ihre eigene Provinzialwörter und Redensarten haben. Z. E. Meise heißt bei ihnen Brot, *Ko tu gribba was macheſt du?* *Duodma gieb mir, Naude Geld, Manne myl Kungsins mein lieber Herr, Meitine ein Mädchen, Wessele pargájusis willkommen, Karautis ein Löffel, Ką klaujas was macheſt du?* *Tellis ein Ochse.* Vornemlich unterscheiden sie sich durch ihre zärtlichere Ausdrücke und höfliche Redensarten“²³.

Beveik 300 šio krašto žodžių randame 1786-9 m. išleistame Peterburge P. S. Palaso žodyne „Linguarum totius orbis vocabularia comparativa“²⁴.

Rašė taip pat apie šią kalbą M. I. A. Fiolkelis²⁵, bet jo darbe gausu visokių klaidų²⁶.

Apie Pervalkos žvejų tarmę yra išspausdintas I. P. Bekerio darbas²⁷.

Kuršių Neringos žvejų latvių kalbą tyrinėjo ir tokie žymūs baltistai, kaip: A. Bezenbergeris, J. Plakis, J. Endzelynas²⁸.

Šią žvejų lietuvių kalbos ligi šiol, galima sakyti, niekas netyrinėjo. Todėl Lietuvių kalbos ir literatūros institutas 1957 m. birželio mėn. į šias vietas surengė dialektologinę ekspediciją, pasiūsdamas šių eilučių autorius pagal Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programą aprašyti minėtų žvejų lietuvių kalbą. Ekspedicijoje taip pat dalyvavo Latvijos Mokslų akademijos Kalbos ir literatūros instituto darbuotojos — filologijos mokslų kandidatės E. Šmitė ir M. Graudinia, kurių tikslas buvo plačiau patyrinėti šių gyventojų latvių kalbą.

²¹ Plg. Chr. G. Mielcke, Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre, 165, Königsberg, 1800.

²² Plg. A. Bezenberger, Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner, 58 (212). Dėl L. Rėzos kilmės plg. taip pat K. Forstreuter, Zeitschrift für slavische Philologie, 14, 25-8, Leipzig (1937); P. Šmits, Kuršu kāpu folkloras, 6.

²³ Plg. P. F. Ruhig, Anfangsgründe einer Littauischen Grammatik, 132, Königsberg, 1747.

²⁴ Dėl čia randamų žodžių netikslumo plg. A. Bezenberger, Über die Sprache der preussischen Letten, 2.

²⁵ Plg. M. I. A. Voelkel, Die lettischen Sprachreste auf der Kurischen Nehrung, Heidelberg, 1879.

²⁶ Plg. A. Bezenberger, ten pat, 2-3.

²⁷ Plg. I. P. Becker, Die Sprache der kurischen Fischer in Perwelk auf der Kurischen Nehrung, BB, 28, 257-81, Göttingen (1904).

²⁸ Plg. ankstesnes išnašas. A. Bezenbergeris apie Neringos latvius rašęs ir žurnale „Austrums“, XII, 21-5 (1896).

Daugiausia senųjų gyventojų, mokančių ir latviškai, ir lietuviškai, rasta Nidoje, kur ekspedicijos dalyviai ilgiausiai ir užtruks; po keliolika rasta Preiloje ir Pervalkoje, o keletas — Juodkrantėje. Ligi antrojo pasaulinio karo jų buvo kur kas daugiau, bet vokiečiai traukdami prieverta šio krašto gyventojus evakavo, o paskui tik daliai pavyko sugrįžti į gimtajį kraštą.

Daugiausia tarminės medžiagos užrašyta iš Nidos gyventojų: Jono Pinkio, Mikelio Pugelio, Dovydo Pinkio, Jono Sakūčio; Juodkrantės: Martyno Šilbako, Mikelio Pičiaus; Pervalkos: Mikelio Bastikio, Miko Bastikio, Fricio Pleikio; Preilos: Martyno Kakio, Marijos Jakaitienės ir kitų. Visi apklaustieji asmenys yra senosios kartos atstovai, daugiausia 70-85 metų amžiaus.

Kokių nors ryškesnių tarminių skirtumų tarp atskirų Kuršių Neringos vietų gyventojų neteko pastebeti. Skiriasi dažniausiai tik viena kita leksikos smulkmena ir kalbos mokėjimo bei literatūrinės kalbos įtakos laipsnis.

Fonetika

I. Kirtis ir priegaidė

Kuršių Neringos žvejų lietuvių tarmėje yra visuotinis kirčio atitraukimas. Kirtis čia atitraukiama iš trumpos ir ilgos galūnės į ilgą ir trumpą šaknį. Iš trumpos galūnės į šaknį (ilgą ir trumpą) kirtis atkeliamas visada, o ilgoje galūnėje jis kartais išlieka, pvz., gana dažnai prieveiksmiuose: *mažai*, *skersai*, *daugiaus*~*daugiaus*, *arčaūs*~*arčiaūs*, veiksmažodžių būsimojo laiko III-jame asmenyje: *statīs*~*statys*, *pataisīs*~*pataisys*, *padarīs*~*padarys* ir kai kuriais kitais atvejais. Atskiri žodžiai kartais išlaiko kirtę galūnėje, o kartais kirčiuojami šaknyje, pvz.: *arklīs* ir *ārklis*~*arklīs*, *kapaī* ir *kāpaī*, *kviečāi* ir *kviečai*~*kviečiai*. Tokį kirčiavimo ivedimą galima pastebeti ir vieno, to paties tarmės atstovo kalboje.

Skirdamasi nuo kitų kirtę atitraukiančių lietuvių kalbos tarmių²⁹, aprašomoji žvejų tarmė kirtę atitraukia net ir iš ilgos tvirtapradės galūnės. Tačiau ir šiuo atveju pasitaiko žodžių, kurie ir to paties žmogaus kirčiuojami dvejaip, pvz.: *vaikams* ir *vaikáms*, *kálnam* ir *kałnáms*.

Panašiai kaip lietuvių tarmėse, esančiose Latvijos pasienyje, Kuršių Neringoje daugiaskiemenuose žodžiuose kirtis iš žodžio vidurio dažnai atitraukiama į žodžio pradžią. Tokie kirčio atitraukimo atvejai, be abejų, aiškintini lietuvių kalbos įtaka.

Atitraukus kirtę, senovinio kirčio pėdsakų nelieka: visas balso spūdis sukoncentruojamas naujai kirčiuotame skiemene.

Atitrauktinio kirčio priegaidė paprastai priklauso nuo to, į kokią šaknį kirtis atkeliamas. Atkélus kirtę į trumpą balsi turinčią šaknį, priegaidė visada yra trumpinė: *drūska*~*druskà*, *su žême*~*su žemè*, *pati*~*patì*, *mazi*~*maži*, *visi*~*visi*, *ketur*~*keturi*, *sépti·ni* (ir *septi·ni*)~*septyni*, *esu*~*esù*, *métus*~*metùs*, *rágū*~*ragū*, *vísu*~*visū*, *svéčai*~*svečiai*, *buvau*~*buvaū*, *sésuo*~*sesuō*, *šúlinys*~*šulinýs*, *débesai*~*debesiai*, „*débesys*“, *dàktarai*~*daktaraï*.

²⁹ Plg. Lietuvių kalbos rašybos žodynai, 113, 115, 120, Kaunas, 1948.

Atitraukus iš galūnės kirti į tvirtapradę šaknį, kirčiuotas skiemuo dažniausiai turi tvirtapradę prieigaide, o atitraukus į tvirtagalę šaknį — tvirtagalę prieigaide, pvz.: *árklis*~*arklýs*, *árklams*~*arkliáms*, *zmóna*~*žmonà*, *lítus*~*lytùs* „*lietus*“, *súnaus*~*sünaüs*; *bańga*~*bangà*, *bańzda*~*barzdà*, *rańka*~*rankà*, *peńku*~*perkù*, *diēna*~*dienà*, *tvōra*~*tvorà*, *vańkai*~*vaikaï*, *uńguńu*~*ungurių*, *uńguńams*~*ungu-**riáms*, *diénoms*~*dienóms*, *kańbańai*~*kambariai*, *eigulai*~*eiguliai*.

Tarmėje aiškiai girdimos trumpinė, tvirtapradė ir tvirtagalė prieaidės.

Trumpinė prieigaide nesiskiria nuo literatūrinės kalbos (lk.) atitinkamos prieaidės. Ją turi paprastai trumpieji kirčiuoti balsiai, pvz.: *visas*, *míškas*, *bútas* „*namas*“, *képt*, *užnèst*, *kást*, *màna*~*màno*, *táva*~*távo*, *senèsnis*, *mažès-**nis*, *nepákela*~*nepákelia*. Trumpinė prieigaide kartais dar yra ir vietoje lk. tvirtagalės prieaidės, pvz.: *válandas*~*välandas*, *žémę*~*žémę*, *képe*~*képè*, *té-**vélis*~*tévělis*.

Tvirtapradė prieigaide yra ant ilgųjų kirčiuotų balsių ir dvibalsių pirimojo sando: *běga*, *vírai*~*výrai*, *šónai*, *kótas*, *bú ū*~*būsiu*, *sáule*~*saulé*, *gáunu*, *áudra*, *paléidau*, *sám̄is*, *kám*. Ši prieigaide yra ir vietoje lk. trumpinės prieaidės ant mišriųjų dvigarsių *i*, *u+l*, *m*, *n*, *r* ir dvibalsio *ui* pirmųjų sandų: *míltai*~*miltai*, *dírba*~*dırba*, *búlvés*~*bülvés*, *púika*~*püika* „*puiki*“. Tvirtapradė prieigaide taip pat gali turėti ir naujai susidarę mišrieji dvigarsių, pvz.: *gér̄s*~*gěras*, *náms*~*námas*, *túr*~*türi*.

Tvirtagalė prieigaide turi kirčiuoti ilgieji balsiai (*gěras*~*gěras*, *kāras*~*kāras*, *līst*~*l̄isti*, *šūst*~*siūsti*) ir dvibalsiai. Dvibalsiuose tvirtagalė prieigaide, atrodo, daugiausia girdima ant abiejų sandų, pvz.: *náujas*, *sáusas*, *váikas*, *lárvava*~*laívą*, *éit*, *dāngu*~*dañgų*, *bańga*~*bangà*, *píkt*, *gíntaras*, *súnkai*~*suñkiai*, *kür*. Tačiau taip tariama ši prieigaide ne visų (ir net ne visada to paties žmogaus) vienodai aiškiai (kituose pavyzdžiuose ji rašoma ant antrojo komponento).

II. Garsynas ir atskirų garsų atliepimai

Savo garsynu aprašomoji tarmė nedaug kuo skiriasi nuo lietuvių literatūrinės kalbos. Čia stengiamasi iškelti tik pačias būdingiausias tarmės garsyno ypatybes.

Balsiai ir dvibalsiai. Trumpieji balsiai *i*, *u* Kursių Neringos žvejų tarmėje tariami ne taip įtemptai, kaip kapsų, pvz.: *visas*~*visas*, *visi*~*visi*, *mùša*~*mùša*, *gùli*~*gùli*³⁰.

Lk. balsiai *é*, *o*, išskyrus absolutinę galūnę, daugiausia išlaikyti nepakite: *tévas*, *běga*, *tévélis*~*tévělis*, *dāvém*, *brólis*, *sodít*~*sodíti* „*sodinti*“, *nežinom*. Absolutinėje pirminėje galūnėje šie balsiai nekirčiuoti (kirčiuoti beveik nepasitaiko, nes kirtis iš galūnės dažniausiai atitraukiamas) atitinkamai išvirtę *e* (arba *e*) ir *a*, pvz.: *žémę* (ištariama ir *žémę*)~*žémę*, *dalge*~*dałgę*, *víre* (arba *víre*)~*virę*, *bùwa*~*bùvo*, *dárba*~*dárbo*, *turéja*~*turę*.

Vadinamieji nosiniai balsiai šaknyje paprastai tariami kaip ir literatūrinėje kalboje, pvz.: *kásti*~*kásti*, *žăsis*~*žásis*, *śăla*~*śała*, *paspést*~*pa-*

³⁰ Pavyzdžiuose mažiau įtempti tarmės *i*, *u* atskirais ženklaus nežymimi, t. y. rašoma *i*, *u*.

spēsti, *skē·st*~*skēsti*, *lī·st*~*līsti*, *grī·šta*~*grīžta*, *pašū·st*~*pasiūsti*, *skū·sties*~*skūties* „*skūstis*“. Galūnėje *q*, *g* kartais išvirsta *u*, *i*, pvz.: *leñtu*~*leñta*, *añ-taru*~*añtarą*, „*antra*“, *būvis*~*būvęs*, *mā·tis*~*mātęs*, *pasē·nis*~*pasēnęs*. Tik labai retai šie balsiai tariami žemaitiškai³¹, pvz. *kañ*, *kǟ*, „*ožuoline*“, „*ažuolinė*“.

Lk. dvibalsiai *ie*, *uo* tarmėje dažniausiai yra išlikę sveiki, pvz.: *miēstas*, *lietūviškai*, *kiek*, *dionia*, *anūos*. Tačiau pasitaiko atskiri žodžiai, kuriuose dvibalsiai *ie*, *uo*, kaip ir kai kuriose žemaičių tarmėse, tariami vienbalsiais, pvz.: *mī·li*, „*mieli*“, *pri·plauka*, „*prieplauka*“, *pri·s*, „*priēs*“, *nū*, „*nuō*“, *šō*, „*šuō*“.

Lietuvių lk. dvibalsiai *ai*, *ei* žodžio kamiene ir galūnėje išlieka nepakitę. Tik labai retais atvejais jie, kaip ir Žemaičiuose, išvirsta vienbalsiais, pvz.: *vakā·lis*, „*vaikēlis*“, *vakā·li*, „*vaikēli!*“

Kirčiuoti lk. trumpieji balsiai aprašomojoje tarmėje yra trumpi: *visas*, *mūša*; tik mišriuose dvigarsiuose (*i*, *u+l*, *m*, *n*, *r*) ir dvibalsyje *ui* kirčiuoti *i*, *u* pailgėja, tariami pusilgiai, nors ne taip aiškiai, kaip rytų aukštaičių tarmėse, pvz.: *mīltai*~*miltai*, *būlvę*~*būlvę*, *pūika*~*pūika*, „*puiki*“ (pavyzdžiuose pusilgumas atskiru ženklu nežymimas; jį parodo tvirtapradės priegaidės ženklas).

Ilgieji balsiai žodžio viduryje kirčiuoti ir nekirčiuoti tarmėje išlieka ilgi: *vī·ras*~*výras*, *gi·vē·na*~*gyvěna*, *dū·mai*~*dúmai*, *ru·ként*~*rükénti*, „*rūkyti*“, *i·lī·st*~*ilīsti*, *ka·snēli*~*kasnēli*. Absoliutinėje galūnėje ilgieji nekirčiuoti (kirčiuoti labai retai pasitaiko) balsiai visada tariami trumpai, pvz.: *i·dárba*~*i dárba*, *nă·kti*~*năkti*, *triju·šiñtu*~*trijū·šiñtu*, *bú·tu*~*bútu*, *vī·ru*~*výrų*. Uždaroe galūnėje ilgieji nekirčiuoti balsiai taip pat daugiausia tariami trumpai, tačiau pasitaiko atvejų, kai jie išlieka ir nesutrumpėję, pvz.: *árklis* ir *árklis*~*arklýs*.

Senieji trumpieji balsiai ir rečiau sutrumpėję ilgieji absoluitinėje galūnėje dažnai nukrinta, pvz.: *áug*~*áuga*, *reik*~*reikia*, *lē·k*~*lēkia*, *baūb*~*baūbia*, *grū·n*~*griūna*, *i·leñd*, „*lēlenda*“, *praaušt*~*praaūšta*, *sudaūšt*~*sudaūžta*, „*sudaužta*“, *eīnam*~*eīname*, *eīsim*~*eīsime*, *eīnat*~*eīnate*, *eīkit*~*eīkite*, *bū·sit*~*būsi-te*, *tūr*~*tūri*, *pernā·kt*~*per năkti*, *lōp*~*lōpo*, *nevalót*~*nevaliotu*, „*nepajégtu*“ (greta dažniau vartojamos tariamosios nuosakos III-jo asmens formos *žinotu*~*žinotu*).

Iš uždaros galūnės dažniausiai iškrenta *a* (vardažodžiu *-as>-s*), pvz.: *kā-tins*~*kātinas*, *órs*~*óras*, *bernuks*~*bernukas*, *séns*~*sēnas*, *jáuns*~*jáunas*, *žénts*~*žéntas*, *mē·ts*~*mētas*, *šálts*~*šáltas*, *pardúots*~*pardúotas*. Tačiau kartais tie patys žodžiai pasakomi ir su pilna galūne. Balsis *a* galūnėje paprastai išlieka tuo atveju, jei, jam iškritus, susidarytų sunkiai ištariamas priebalsių junginys. Bet ir šiuo atveju kartais *a* išmetamas, ir dėl to tarmėje pasitaiko formų, panašių į vartojamas šiaurinėse rytų Lietuvos tarmėse³², pvz., *smākars*, „*smakras*“.

Balsis *u* galūnėje (absoliutinėje ir uždaroe) visada išlieka.

Iš kitų balsyno ypatybių dar galima paminėti kai kuriuos atvejus:

a) kontrakcijos: *nēsu*~*nesù*~*neesù*, *nebē·tu*~*nebētù*~*nebeeitù*, *nebēt*~*nebēt*~*nebeeit*, „*nebeeina*“, *nebā·tmenu*~*nebātmenu*~*nebeātmenu*;

³¹ Seniųjų nosinių balsių likimą žemaičių tarmėse žr. Lietuvių kalbos rašybos žodynai, 112; P. Jonikas, Pagramančio tarmė, §§ 22, 25, 27, 28, 33, 40, Kaunas, 1939.

³² Plg. Lietuvių kalbos rašybos žodynai, 121.

b) sinkopės: *nebléida*~*nebléido*<*nebeléido*, *nebgaléja*~*nebgaléjo*<*nebega-léjo*, *nebmokéja*~*nebmokéjo*<*nebemokéjo*, *pastaïse*~*pastaïsë*<*pasitaïsë*, *gelžu*~*gelžių*<*geležių*;

c) anaptiksės: *rùbulis* greta *rùbelis* (greičiausiai germanizmas) ir *rùblis*, *dèšera* „dešra“, *añtaras* „antras“.

Priebalsiai. Junginiai **dj*, **tj* prieš senovinį trumpajį *a* ir *ai* aprašomojoje tarmėje dažniausiai tariami *d*, *t*, pvz.: *neléid*~*neléidžia*, *žðdei*~*žðdžiai*, *mèdei*~*mëdžiai*, *vókietei*~*vókiečiai*, *trèteis*~*trečiai*, *mèdegos*~*mëdžiagos*. Tačiau ir šiuo atveju galima užgirsti kartais ir afrikatas, pvz.: *briedžai*~*brédžiai* greta *brídei*, *vókiečai*~*vókiečiai*. Visais kitais atvejais (prieš lk. *ia*, *iau*, *io*, *iū*, *ių*, ir *ia*<**jā*) afrikatos visada tariamos: *valðža*~*valdžia*, *valdžia*, *žð-dža*~*žðdžio*, *džaūksmas*~*džiaūgsmas*, *džú:t*~*džiūti*, *bíču*~*bičių*, *kviečiū*~*kviečių*, *bú:čau*~*búčiau*. Tiktai veiksmažodžių esamojo laiko lytyse čia, kaip ir kai kuriose pajūrio žemaičių tarmėse, afrikatų kartais trūksta, pvz., *paródau* „parodžiau“.

Po minkštujų *p*, *b* žodžio viduryje tariamas *j*, pvz.: *papjáutas*, *nusipjáut*, *bjaūrus*~*biaurūs*, o galūnėje *j* po šių priebalsių negirdėti (*veřpa*~*veřpia*). Po kitų minkštujų lūpinių priebalsių *j* netariamas. Kaip ir kitose lietuvių tarmėse, *j* tariamas žodžio pradžioje prieš *ie*, pvz., *jieškót*. Nukritus galūniniam trumpajam *a*, atsidūrės absolutinėje galūnėje, *j* irgi nukrinta, pvz.: *važiúo*~*važiúo*, *žvejó*~*žvejója*, *žaibúo*~*žaibúoja*.

Tarmėje yra tiktai minkštasis *l*, pvz.: *līga*~*ligà*, *smēlis*, *šluota*, *lángus*, *káulus*, *sulópi:ta*~*sulópyta*, *alaūs*, *plùta*~*plutà*, *alksní:ne*~*alksnýnè*, *elkúoné*~*alkúnè*, *su gálva*, *pámaldose*~*pamaldosè*. Toks priebalsio *l* tarimas aprašomojoje tarmėje aiškintinas tikai vokiečių kalbos įtaka.

Taip pat vokiečių kalbos įtaka reikia aiškinti ir priebalsio *s* prieš *p* ir *t* išvirtimą *š*, pvz.: *špíritas*~*spíritas*, *študeňtai*~*studeňtai*, *štä·linas*~*Stälinas*. Toki *s* > *š* randame ir kai kuriose kitose lietuvių tarmėse³³, o taip pat Kuršių Neringos žvejų latvių tarmėje³⁴.

Iš kitų tarmės konsonantizmo ypatybių paminėtina:

a) priebalsių asimiliacija: *isikàst*~*išsikàsti*, *isidí.rpt*~*išsidirbtí*, *isigérís*~*išsigérës*, *ustótum*~*užstótum*, *ušóve*~*užšóvë*, *abégójom*~*apbègijom*, *ataïsé*~*attaïsë*, *adúot*~*atdúoti*, *ã:drekis*~*ātdrèkis* „*atodrèkis*“;

b) priebalsio išpraudimas: *drú'ktas*~*drúktas* „*drútas*“, *žalkti's* (*žal̄ktis*)~*žalktys* „*žaltyς*“, *smilkti'ne*~*Smilktyné* „*Smiltyné*“, *strõvë*~*strovë* „*srovë*“.

Morfologija

Kai kurios vardažodžių priesagos:

1. *-ujis*. Girdėtas tik būdvardis *paskūjis* „*paskutinis*“, turintis, kaip ir įvardžiuotiniai būdvardžiai, išskirtinę reikšmę, pvz.: *paskūjis nã:mas*, *paskūji kařta*~*paskūjì kařta*.

³³ Plg. J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose, 23, Kaunas, 1933.

³⁴ Plg. J. Pläkis, Kursenieku valoda, 19.

2. *-ike* (-ike) ~ ikė. Žodžiai su šia priesaga turi mažybinę reikšmę: *sau-like* ~ saulikė, *žuvikė* ~ žuvikė, *duonikė* ~ duonikė.

3. *-ukas* (-iukas). Ši priesaga vartojama gana dažnai; turi mažybinę, kartais maloninę reikšmę: *gaidūkas*, *vi'rūkas* ~ *vyrūkas*, *medūkas* „medelis“, *kie-mūks* ~ *kiemūkas*, *bernūks* ~ *bernūkas*, *daržūkas* ~ *daržiūkas*, *paršūkas* ~ *paršiūkas*, *ožolūks* „*ažuoliukas*“, *kabluks* ~ *kabliukas*.

4. *-u'klis* ~ *-ūklis*. Girdėta tik *girtū'klis* ~ *girtūklis* „*girtuoklis*“.

5. *-alis*. Girdėta tik *vakā'lis* „*vaikelis*“.

6. *-elis*, *-e*. Su šia priesaga (kaip ir su *-ukas*) labai dažnai sudaromi mažybiniai ir maloniniai daiktavardžiai, pvz.: *kalnēlis* ~ *kalnēlis*, *tēvēlis* ~ *tēvēlis*, *miestēlis* ~ *miestēlis*, *plotēlis* ~ *plotēlis*, *žvejēlis* ~ *žvejēlis*, *kurbēlē* ~ *kurbēlē*, „*pin-tinēlē*“.

7. *-ēlē* ~ *ēlē*: *musēlē* ~ *musēlē* „*muse*“.

8. *-ulis*: *skeñdulis* „*skenduolis*“.

9. *-uolis*: *gī'vuolis* greta *gī'vulis* „*gyvulys*“.

10. *-ininkas*, *-ē*. Ši priesaga tarmėje yra labai dari. Su ja padaryti daiktavardžiai pažymi: a) asmens vardą profesijos, darbo atžvilgiu: *karčaminiñkas* ~ *karčiaminiñkas* „žmogus, turis karčiamą ar joje dirbąs“, *darbiniñkas*, *paši-ninkas* „*dailininkas*“, *mokí'klininkas* ~ *mokyklininkas* „*mokytojas*“, *kolú'kininkas* ~ *kolúkininkas* „žmogus, dirbąs kolukyje“, b) asmenių jo kilmės, gyvenamosios vietovės ar tautybės atžvilgiu: *nildininkas* „*Nidos gyventojas* ar iš *Nidos* kilęs žmogus“, *preiñlininkė* ~ *preiñlininkė* „*Preilos gyventojas*“, *pérvalkininkas* „*Perval-kos gyventojas*“, *köpininkas* „*kopų gyventojas*“, *küršininkas* ~ *küršininkas* „*kur-šis*“, *lietüvininks* ~ *lietüvininkas* „*lietuvis*“, *lietüvininkė* ~ *lietuvė*“.

Pastaba. Žodžiuose, kurie turi pagrindinį kirtį šaknyje, kartais dar girdimas priesagoje šalutinis kirtis, pvz.: *nidi,niñkas*, *preiñli,niñkas*.

11. *-aitis*. Su šia priesaga padaryti daiktavardžiai turi mažybinę reikšmę: *tinklāitis* ~ *tinklāitis*.

12. *-ute* ~ *utė*. Ši priesaga vartojama padaryti mažybinės reikšmės moteriškos giminės daiktavardžiams, pvz.: *mergutę* ~ *mergutė*.

Skaičius. Be vienaskaitos ir daugiskaitos tarmėje yra vartojamos ir dviskaitos formos. Daugiausia aptinkami dviskaitos vyriškosios giminės vardininko ir galininko linksniai, pvz.: *dù gèru mēteřu* ~ *dù gerù měteriu* (metru), *dù lénku bùva* ~ *dù lénku bùvo*, *màna dù pùzbroļu palīka* ~ *màno dù pùsbroliu paliko*, *dù gírininku bùva* ~ *dù gírininku bùvo*, *dù šimtu gaūs* ~ *dù šimtù gaūs*, *tùri dù vaïku* ~ *tùri dù vaikù*, *buvaū dù sì'ki* ~ *buvaū dù sýki*, *gál jìs dù kañ-bařu iñtu* ~ *gál jìs dù kañbariu iñtū?* Panašiai atvejais (ypač su *du*, žymint porinius dalykus) dviskaitos formos vartojamos gana dažnai, nors kartais pasakoma ir daugiskaitos formos, pvz., *dù paükščai paliēka* ~ *dù paükščiai paliēka*.

Linksniai ir kai kurių linksnių galūnės. Aprašomojoje tarmėje vidaus esamasis vietininkas (inesyvas) dažniausiai reiškiamas prielinksniu į su galininku, pvz.: *žvejó t' jú'ra* ~ *žvejója į júrą*, „*žvejoja jūroje*“, *buvaū ī' kaūna* ~ *buvaū ī Kaūnā*, „*buvaau Kaune*“, *gi'vē'na ī' nida* ~ *gyvēna ī Nidā*

„gyvena Nidoje“. Tokia prielinksninė konstrukcija čia, kaip ir Klaipėdos krašto bei Rytprūsių lietuvių tarmėse³⁵, be abejo, atsiradus dėl vokiečių kalbos įtakos. Neringos žvejų tarmėje galima užgirsti, tik žymiai rečiau, ir inesyvo formas, pvz.: *jūroj~jūroje, pabaigoj~pabaigojè, mētuose~mētuose*.

Vidaus einamasis vietininkas (iliatyvas) tarmėje nevartojamas. Pasitaiko, kaip ir kai kuriose žemaičių tarmėse (ir greičiausiai iš jų atėjusi)³⁶, tik viena kita sustingusi (suprievieksmėjusi) šio vietininko forma, pvz.: *šalīn, nūmén, numēn „namo“* (greta *nūmē „namie“*). Iliatyvą tarmėje taip pat pakeičia prielinksninė konstrukcija (i su galininku), pvz.: *eina ī nida, ī klaipēda~eina ī Nidą, ī Klaipėdą*.

Tarmėje moteriškosios giminės *i-kamienių* vienaskaitos įnagininkas dažniausiai yra *aūsi „ausimi“, širdi „širdimì“, žūvi „žuvimi“*. Ši forma galėjo atsirasti iš *i-kamienių* vn. įnagininko galūnės *-imi*, kuri sutrumpėjusi tarmėje kartais pasakoma, pvz., *žūvim (<žuvimi)*. Tačiau galimas ir kitas šios galūnės atsiradimo kelias. J. Endzelyno nuomone³⁷, lietuvių (tarmių ir senųjų tekstu) ir latvių *i-kamienių* formos su *-i* gali būti analogiškai atsiradusios pagal galininko linksnį (plg. ir kitus kamienus, pvz.: vn. gal. latvių *tēvu, sievu, peli*, lietuvių *rañkq, kātę* ir vn. īn. la. *tēvu, sievu, peli*, lie. *rankā, katē*). Tokiai šios (vienaskaitos įnagininko) formos aprašomojoje tarmėje kilmei, atrodo, pritaria ir Rytprūsių žvejų tarmė³⁸, kurioje mot. giminės *i-kamieniai* vienaskaitos įnagininkė gali turėti galūnę *-i*, jei kirtis yra ne galūnėje, pvz., *širdi~širdi „širdimì“*. Galima manyti, kad ši (Rytprūsių žvejų), kirčio neatitraukianti, tarmė minėtoje vn. įnagininko formoje ir kirti turi galininko.

Neringos žvejų lietuvių tarmėje daugiskaitos naudininko formos yra visuomet su *s-*, pvz.: *paūkščiams~paūkščiams, sēñiams~sēniams, seniems žmonēms, nāktims~naktims, pietūms~pietūms*. Panašios yra ir sutrumpėjusios dg. įnagininko formos, pvz.: *nāktims(<naktimis), su žūvims (<su žuvimis), tōms (<tomis), su žmōnomis (<su žmonomis), žmōnēms (<žmonémis)*.

K a m i e n ę m i š i m a s. Aprašomojoje tarmėje pastebimas visoms lietuvių tarmėms būdingas reiškinys — linksniavimo tipų skaičiaus mažėjimas. Šioje tarmėje, kaip ir kitose, daugiausia nyksta priebalsinio linksniavimo tipas. Šio linksniavimo tipo fleksijos yra išlikę tik kai kuriuose linksniuose, bet ir tuose linksniuose jau dažnai beveik gretimai vartoamos ir balsinių kamienų formos. Čia pateikiama kelios tokios tarmėje vartoamos priebalsinių kamienų ir jas pakeičiančios balsinių kamienų formos:

Vn. vard. *sèsuo (sesuō)* ir *sèsere~sēserė, dükterė~dükterė*.

Vn. kilm. *dükteres~dukterės, sèseres~seserės, sèsers~seseřs, žūves~žuvės, vándezes~vandenės, vándezens~vandėñis* ir *vándezna~vándezenio*.

³⁵ Plg. A. Laigonaite, Vietininkų reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių kalboje, 32-3, Vilnius, 1957; J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose, 27.

³⁶ Plg. P. Jonikas, Pagramančio tarmė, §§ 78, 181.

³⁷ Apie lietuvių ir latvių *i-kamienių* vn. īn. formas su *-i* žr. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, § 230, Vilnius, 1957; J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, § 279 su ten nurodyta literatūra, Riga, 1951.

³⁸ Plg. J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose, 33,34.

Dg. vard. *dūkteres*, bet *akmenai*~*akmenai*, *šūnai*, „*šunys*“.

Dg. kilm. *dūkteru*~*dukterų*, *dūru*~*dūrų*, *akmenu*~*akmenų*, *žūvu*~*žuvų* ir *žūvū*~*žuvių*, *nāktu*~*naktų* ir *nākču*~*nakčių*.

Kaip i priebalsinius, taip ir i kitus kamienus daugiausia braunasi (*I*o-)kamienių galūnės, pvz.: *dēbesai*~*debesai*, „*debesys*“, *sūna*~*sūno* greta *sūnaus*~*sūnaus*.

Lietvių lk. žodis *lēdas* tarmėje yra *u*-kamienis: vn. vard. *lēdus*, vn. kilm. *lēdaus*, dg. vard. *lēdus* (*lēdu's*).

Kai kurie lk. *u*-kamieniai būdvardžiai tarmėje yra *o* kamieno, pvz.: *stipras*, „*stiprūs*“, *sūras*~*sūras*, „*sūrūs*“, *skaidras*, „*skaidrūs*“.

Ivardžiuotiniai būdvardžiai. Tarmėje vartojamos įvardžiuotinių būdvardžių formos: *sēnasis* (*senasis*)~*senasis*, *senoji* (be lk. reikšmės dar turi reikšmę „*vyriausias*“: *sēnasis sūnus*~*senasis sūnus*), *didieji* (*didieji vīrai*~*didieji výrai*), *gerieji*, *jaunieji*.

Laipsniavimas. Prieveiksmių aukštesnysis laipsnis padaromas priesagos *-aus* pagalba, pvz.: *gerāūs*~*geriaūs*, *gražāūs*~*gražiaūs*, *tolaūs*~*toliaūs*, *menkāūs*~*menkiaūs*, *brangāūs*~*brangiaūs*. Rečiau pasakomi aukštesniojo laipsnio prieveiksmiai su priesaga *-esn* (<*-esnjai): *šilčēsn* greta dažniau vartojamos formos *šilčāūs*~*šilčiaūs*.

Aukščiausiojo laipsnio prieveiksmiai padaromi su priesagomis *-ausių* ir *-ausia*, pvz.: *geřāūsai*~*geriāusiai*, *pilnāūša*~*pilniāusia*, *brangāūša*~*brangiāusia*. Prieveiksmiai su priesaga *-ausia* i aprašomąją tarmę gali būti atėję ir iš žemaičių, kur jie fonetiškai atitinka prieveiksmius su priesaga *-ausių* (plg. Kretingos *daugāuse*~*daugiausiai*)³⁹. Tarmėje vartojamos ir aukščiausiojo laipsnio aprašomosios formos, pvz., būdvardžių: *visu señāūšas*~*visū seniāusias*, *visu pięgāūša žūvis*~*visū pigiāusia žuvis*; prieveiksmių: *vis duřňaus*, „*visū durniausia*“.

Veiksmažodis. Sangrāžinė dalelytė žodžio gale dažniausiai yra *-s*~*-si*: *darbūojas*~*darbūojasi*, *darbā'vos*~*darbāvosi*, *laikos*~*laikosi*, o žodžio viduryje dažniau *-si* ir rečiau *-s* (<*-si*): *atsirā'dis*~*atsirādēs* *pasilika*, *paslīka*~*pasilik*. Veiksmažodžių formose, turinčiose priešdėli *ne*-, sangrāžinė dalelytė paprastai yra žodžio gale, pvz., *nebijókitēs*, „*nesibijokite*“, o veiksmažodžiai su kitais priešdėliais gali turėti ir dvi dalelytes, pvz.: *pasklausī'tis*~*pasiklau-sytis*, „*pasiklausyti*“, *pasitaísí'simēs*~*pasitaisysimēs*, „*pasitaisysime*“.

Literatūrinės kalbos būtojo dažninio laiko formos (*eidavau...*) Neringos žvejų lietuvių tarmėje nevartojamos. Čia, kaip ir Žemaičiuose, vartojamos šio laiko sudurtinės formos, sudarytos iš pagalbinio žodžio *liūbēti* ar *liuobēti* ir asmenuojamojo veiksmažodžio bendraties, pvz.: *oñs lū'bēja saki't*, „*jis sakydavo*“, *lū'bējom věšt*, „*veždavome*“. Žodžio *liūbēti* formos čia kartais, atrodo, tariamos ir *lū'bija*~*liūbijo*, *lū'bijom*~*liūbijome*. Pagalbinių žodžių formos kartais yra ir sutrumpėjusios, pvz., *as lūob eit*, „*as eidavau*“. Panašių pavyzdžių retkarčiais pasitaiko net ir Kuršių Neringos žvejų latvių tarmėje (nors latvių kalba, kaip žinoma, šio laiko ir neturi), pvz.: *Kad nauda luobijusi degt un kad paredz,*

³⁹ Be to, priesaga *-ausių* greta *-aus* šiam reikalui vartojama ir daug kuo aprašomai tarbei artimoje Rytprūsių lietuvių tarmėje, žr. J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietvių žvejų tarmė Prūsuose, 57.

vajag iemest; Vaiki vis lobij špēlēt iš knuopes; Viņi lobīš grumties [stūrēt] ir kad tuo vaiku pastūmuš, tad tas vis virts aukštnāks⁴⁰.

Leidžiamoji nuosaka tarmēje sudsaroma iš veiksmažodžio esamojo laiko III-jo asmens formos ir žodelio *tegu(l)*: *tēgul* *važuo*~*tegul* važiuoja, *tēgul* *parāša*~*tegul* parāšo, *tēgu* *pēšasi*~*tegù* pēšasi.

Tarmēje palyginti nemaža dar yra išlikę atematinio asmenavimo liekanų. Daugiausia čia vartojamos III-jo asmens formos, turinčios paprastai sutrumpejusią galūnę, pvz.: *ēsti*~*ēsti*, *eit* (*ēt*)~*ēti* „eina“, *liēkt*~*liēkti* „lieka“, *miēkt*~*miēgti* „miega“, *skaūst*~*skaūsti* „skauda“. Iš minėtų atematinių formų ypač dažnai vartojama *eit* (o taip pat su īvairiais priešdėliais: *pareit*, *pareiti* „pareina“, *išeit*, *išeina*). Kiti atematinių veiksmažodžių asmenys dažniausia, gavę *a*-kamienių galūnes ir tokiu būdu atsiradusios kontaminacinės formos, pvz.: *eitu* „einu“, *miēktam*~*miēgtame* „miegame“.

Veiksmažodžių *griūti*, *piauti*, *lyti*... esamojo laiko kamiengalyje beveik visada yra priebalsis *n*, pvz.: *gřūn*~*griūna*, *nudžūn*~*nudžiūna*, *užklūn*~*užkliūna*, *pjáuna*, *līn*~*lýna* „lyja“. Rečiau pasakoma ir *supūsta* ~ *supūsta*, *līja*~*lýja*.

Literatūrinės kalbos veiksmažodžiai, turintieji kamiengalyje *-in*, *-en*, tarmēje dažniausiai turi *-i-*, *-e-*, pvz.: *parúpi*~*parūpiti* „parūpinti“, *prisimíti*~*prisiminti* „prisiminti“, *sodíti*~*sodinti* „sodinti“, *trít*~*tríti* „trinti“, *pargabéti*~*pargabéti* „pargabenti“, *atsimíšu*~*atsimísiu* „atsiminsiu“, *augísi*~*auginsi* „auginsi“, *pargabésim*~*pargabésim* „pargabensime“, *skišu*~*skísiu* „skinsiu“. Bet sako ir *givént*~*gyvénti*, *ruként*~*rükénti* „rükyti“.

Labai retai vartojamos veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvio formos; girdėta tik: *ēsas*~*ēsas*, *ēsanti*~*ēsanti*, *ēsa*~*ēsą*. Žymiai dažnesnis būtojo laiko dalyvis: *būvis*~*būvęs*, *žūvis*~*žūvęs*. Padalyvio vartojamos formos yra *ēsant*~*ēsant*, *nežinant*~*nežiniant*.

Tarmēje daugiausia yra vartojama sutrumpėjusi bendraties forma, pvz.: *eit*~*eiti*, *žvejót*~*žvejoti*, *pallkt*~*palikti*; rečiau *matíti*~*matyti*. Sangražinėje bendraties formoje paprastai yra išlaikyta senesnioji galūnė, pvz.: *darbiöties*, *maitíties*~*maitíties* „maitintis“, *vókties*~*vógties*, *pèsties*, *elkties*~*elgties*, bet pasakoma (atrodo, rečiau) ir *máudi*~*tis*~*máudyti*, *badi*~*tis*~*badytis*.

Sintaksė

Iš būdingesnių tarmės sintaksės ypatybių galima paminėti kai kurių linksnį bei prielinksnių vartojimą, šalutinių sakinių jungimą ir dar vieną kitą konstrukciją.

Be kitų tarmēje vartojamų vardininko atvejų, šis linksnis čia pasitaiko su bendratimi ir padalyviu, pvz.: *reikēja* *pēčus* *taisít*~*reikējo* *pēčius* *taisýti*; *kuř* *dař* *fulemeñtai* *matít*~*kuř* *dař* (dabar) *fulemeñtai* (pamatai) *matyti*; *sāka*, *peñki* *ēsant*~*sāko*, penki ēsant. Tačiau vietoje vardininko čia dažnai ir, gal būt, dažniau pasakomas galininkas, pvz.: *reika* *tinkláičus* *taisít*~*reikia* *tinkláičius* *taisýti*; *kàt* *tłk* *jí* *kuř* *gáut*~*kàd* tik *jí* *kuř* *gáuti*.

⁴⁰ Plg. P. Šmits, Kuršu kāpu folkloras, 35, 39.

Siekinio kilmininkas su bendratimi (vietoje rytinių Lietuvos tarmių kilmininko su veiksmažodine siekinio lytimi): *ėjau rāgu riñkt~ėjaū ragū riñkti; įjom lēdaus (ledo) kiřt.*

Laiko arba pobūvio galininkas: *v̄lsu pavāsari šālts órs~v̄lsā pavāsari šáltas óras; j̄ls gīvēna kókus tr̄s mēnešus p̄s māna bróli~j̄ls gyvēno kókius tr̄s mēnesius p̄s māno bróli.*

Neiginio galininkas: *n̄sam turēji neī viena óška~n̄nsame turējē neī vienā óžkā; niēks negalēja neī ḡvuoli laikīt, neī árkli~niēkas negalējo neī ḡvuoli laikyti, neī árkli; neturējom kárve~neturējome kárve; būlves negālim sodīt~būlves negālime sodīti; kùnigus n̄kente~kùnigus n̄kentē. Kilmininkas šiuo atveju, atrodo, pasakomas labai retai, pvz., *netūrim giñču darīt~netūrime giñču* darýti.*

Priemonės īnagininkas dažniausiai vartojamas su prielinksniu *su*, pvz.: *tiñklus sù mašnom adgabēna~tinklùs sù mašnom atgabēna; viłna veřpa sù ratēlais~vīlnā veřpia sù ratēliais; žiēma sù káilināis apsitráuka~žiēmā sù kailiniaīs apsitráukia; ūndien atvažuōs v̄si sù mašnom, sù árklais~šiañdien atvažiuōs visi sù mašnom, sù arklais.*

Prielinksnis *añt*, be kitų reikšmių, vartojamas linkmei žymeti, pvz.: *ḡera kilomētra añt klaipédos~ḡerą kilomèt̄a añt Klaipédos; t̄as kēłas, kuř añt n̄dos eit, jaū señaī īr~t̄as kēlias, kuř añt Nidos eiti (eina), jaū señaī yrā.*

Prielinksniai *ik(i)* ir *lig(i)* vartojami be reikšmés skirtumo, ir visada jie eina su kilmininko linksniu: *nuō smilti'nēs j̄is eit lik p̄at n̄dos~nuō Smiltynēs j̄is eiti (eina) ligi p̄at Nidos; nuō šešu ligi šešu~nuō šesiū ligi šesiū; lik ūaulū̄ esu būvis~ligi Šiauliū̄ esu būvęs; n̄r pradžios lik p̄at ḡala~n̄u (< nuō) pradžiōs ligi p̄at ḡalo; ig dēvi'nu ceñtnetku~ikì devyniū ceñtneriu; esu uždirbis peř mēnesi iki triju šimtu~esu uždirbęs peř mēnesi iki triju šimtu.*

Laiko tarpui, per kurį kas atsitinka, īvyksta, žymeti vartojamas prielinksnis *per (par)* su galininku: *peř diēna šešis rūblus uždirba~peř diēnā šešis rubliūs uždirba; uždirbau tr̄s litus pař diēnu~uždirbau tr̄s litus pař diēnā; t̄as dař gáun tr̄s šimtus rūblu peř mēnesi~t̄as dař (dabar) gáuna tr̄s šimtus rūblu peř mēnesi; mētai peř mētus áuga daugiaūs, didi'n~mētai peř metus (po metu) áuga daugiaūs, didiñ. Daug rečiau šia reikšme (vietoje *per*) vartojamas prielinksnis *añt*, pvz., *dù šimtai šešiasdešimt rūblu añt mēneša~dù šimtaí šešiasdešimt rūblu añt mēnesio. Prielinksnis peř (pař) tarméje taip pat vartojamas vietoje (kitose lietuvių tarmēse vartojamų šiuo atveju) predikatyvinio īnagininko arba prielinksnio už, pvz.: *isimokl̄na pař mūrininku~išsimokinio pař mūrininką; aš peř sárgu dírbu~aš peř sárga dírbu; aš éjaū čà peř sárga~aš éjaū (dirbau) čia peř sárgą; j̄is būva ītráuktas peř kareiv̄i~j̄is būvo ītráuktas peř kareiv̄i.***

Prielinksnis *prie* daugiausia vartojamas su kilmininku, pvz.: *šiše pri' uosto~šiše (čia) pr̄y (<priē) uosto; mē's įjom pri' dárba~mēs įjome pr̄y dárbo; dabař j̄is sárgas priē kráutuvęs; tr̄sdešimt mētų pri' valdiška dárba dírbis~tr̄sdešimt mētų pr̄y valdiško dárbo dírbęs. Rečiau aptinkamas šis prielinksnis su naudininko linksniu, pvz.: ař ši's draūgas, kuř priē šónui~ař šys (šis) draūgas kuř priē šónui? aš pri' žvejibai dvíleka mētu dírbau~aš priē žvejibai dvíleka mētų dírbau. Vietoje šio prielinksnio dažnai pasitaiko ir iš lat-*

vių kalbos pasiskolintas pie (<prie⁴¹): *piē kē'la dīrbom iř piē kópu dīrbom~piē kēlio dīrbome iř piē kópu dīrbome; piē vókieču~piē vókiečių; àš buvaū iř pī su·naūs~àš buvaū iř pī (<piē) sūnaūs.*

Kai kurie bevardės giminės vartojimo atvejai: *mē's negā'lim suprāst, kàs taī ī'r~mēs negālime suprāsti, kàs taī yrà; reīka paklāust, kàs taī ī'r~reīkia paklāusti, kàs taī yrà; taī bùva kálvis; ē̄a dař nebùva kálnai apsodīta~čia dař nebùvo kalnai apsodīta; mīltai brángu.* Tačiau dažnai panašais atvejais apsieinama ir be bevardės giminės, pvz.: *tàs ī'r pamelúota~tàs yrà pamelúota; lāngai bùva išmušti~langai bùvo išmuštì; jū' su dárbai jaū atlīkti~jūsų darbaī jaū atlīkti; geraī tám žmōgui, kàs žvejī's nér~geraī tám žmōgui, kàs žvejīs nérà.*

Laiko aplinkybės šalutiniai sakiniai prie pagrindinio saknio jungiami jungtuku *kai*: *važā'va tik pā'šas iř dāktarai, kaī reikéja~važiāvo tik pāštas iř daktaraī, kaī reikéjo; kaī mē's bùvom māži, jiē bùva dīdeli~kaī mēs bùvome māži, jiē bùvo dideli; kaī jīs bēga peř rubē'žu, nušovē~kaī jīs bēgo peř rubēžių (sieną), nušovē; kaī jīs gírtas, taī jīs pernā'kt baūb~kaī jīs gírtas, taī jīs peř nākti baūbia.*

Tikslo aplinkybės šalutiniai sakiniai jungiami jungtuku *kad*: *bēga žvejót, kad daugiaūs prēmijos gaūt~bēga žvejoti, kàd daugiaūs prēmijos gaūtū.*

Salygos aplinkybės šalutiniams sakiniams jungti vartojami jungtukai *kad* (pavyzdžiai su šiuo jungtuku užrašyti Juodkrantėje), *jei* (pavyzdžiai užrašyti Nidoje): *kàt saūs mē'ts, niēka negāuni~kàd saūsas mētas (sausa vasara), niēko negāuni; kàt ē̄a nelī'n, tāt viskas iždega~kàd čia nelýna (nelyja), tāt (ar tād<tada?) viskas išdega; kàd ustótum, gaūtum~kàd užstótum, gaūtum; kàt tiē kálnai nebū'tu apsodī'ti, šišen negalētum gi'venti~kàd tiē kalnai nebūtū apsodīti, šišen (čia) negalētum gyvēnti; iš kō bū'šu gi'vas, jéi nedirpsu~iš kō būsiu gývas, jéi nedirbsiu; jéi tóks mē'dis drú'ktas bùva, galēja iř pàts i'krīst ~jéi tóks mēdis drúktas bùvo, galējo iř pàts ikristi.*

Nuolaidos aplinkybės šalutiniai sakiniai prie pagrindinio saknio jungiami jungtuku *kad ir*: *kàd àš iř turēšu óbuolu, kàs piŕks~kàd àš iř turēsiu obuo-liū, kàs piŕks.*

Lyginimui su kuo nors žymeti vartojama *kaip* ir, atrodo, rečiau *kai*: *kaip bařtininks bařtus lóp~kaip bařtininkas bartus (statinės) lópo; žvèjis kaip šuō (šō)~žvejys kaip šuō; dírpt aňs dírba kaip arklī's~dirbtis aňs (jis) dirba kaip arklī's; kaī kā'tins leñd prō lánga~kaī kātinias leñda prō lángą.* Antroji lyginamojo pasakymo dalis reiškiama įvairiai: *àš èsu visu scnáušas iš ví'ru~àš esù visu seniáusias iš výrų; tàs jaū senèsnis už mañ~tàs jaū senèsnis už mañ; anà bùva dvi'leka mētu senèsne kaip àš~anà bùvo dvylēka mētu senèsne kaip àš.*

Prie būdingesnių tarmės sintaksės ypatybių galima priskirti gana dažnā pažyminio po pažymimojo žodžio vartojimą: *teřp tū' kálnu didžiū'ju~teřp (tarp) tū' kalnū didžiūjų; sù tīnklu dildžiū' žvejot~sù tinklu didžiū' žvejoti.*

⁴¹ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formas, § 449.

Leksika

Ypatingos gamtos ir gyvenimo aplinkybės daugiausia lémē ir tarmės leksikos, daug kuo skirtingos nuo kitų lietuvių tarmių, susidarymą. Nesant tinkamų žemės ūkiui sąlygų, Neringos gyventojai nuo seno neturi įvairių žemės dirbimo bei gaunamų iš to darbo produktų apdorojimo įrankių (arklo, akęčių, girnų, mintuvų, audimo staklių...), kai kurių ūkinų trobesių (klojimo, daržinės, klėties, jaujos...) ir kt. Tuo būdu, tarmėje nežinomi ir tų daiktų bei daugelio įvairių, su žemės ūkiu susijusių, reiškinii pavadinimai, terminai. Esantieji tarmėje šios srities žodžiai — atėjė arba per literatūrinę kalbą (knigas, laikraščius...), arba iš kitų tarmių (dažniausiai ir su tų tarmių fonetinėmis ypatybėmis).

Tarmės leksikoje vaizdžiai atsispindi pagrindinis gyventojų verslas — žvejyba. Šios tarmės atstovai gausiai vartoja įvairių specifinių, su jų darbu susijusių daiktų ir savokų pavadinimus, tačiau šie pavadinimai dažniausiai ne lietuviškos kilmės, o skoliniai iš vokiečių ar latvių kalbų.

Tarmėje pasitaiko ir senų, retai literatūrinėje kalboje vartojamų, žinomų tik kai kuriose tarmėse ir kitų gražių kasdienės buities žodžių, pvz.: *girlnę kaūlę, medlnę kaūlę, „šernas“, kiekužę „konkorėžis“, lénkę, īlenkę, īlenkis „slėnys, klonis, įlinkusi vieta“, paguštis „palovis“, duonpelnę „duonpelnę“ vilsta mūsu duonpelnę, gija „siūlas“, žēmininks „valstietis“* (daugiau žodžių su šia priesaga žr. 139 psl.), *gīvastis „gyvybė“ (gāli gīvastis kainuot), augūmas „ūgis“ (tókos pūsės gēra vīra augūma), atsiminimas „atmintis“ (gēra atsiminima tūr; aš nētu ū ne kōka atsiminima), bēkt~bēgti „plaukti; važiuoti“ (gárlaivis bēg; rīta su gárlaivu nubēgam, vākare parbēgam; mokīna ratū bēkt „moko dviračiu važiuoti“) ir kt.*

Labai didelę tarmės leksikos dalį sudaro skoliniai. Tai viena iš būdingiausių tarmės leksikos ypatybių. Ypač čia daug vartojama germanizmų, pvz.: *funka „kibirkštis“, beñkis „suolas“, šmēterlinge „peteliškė“, šnideris „siuvėjas“, šusteris „batsiuvys“, vúrškė „dešra“* ir kt. Nemaža pasitaiko skolinių iš latvių kalbos, pvz.: *dzēnis „genys“, pūke „gēlē“, bāluodis „balandis“, mūca „statiņē“, pādušę „pažastis“, kuñgis „skilandis“, keřna „sviesto muštuvas“, kúoka vāna „gelda“, grīdis „grindys“, kāžuoks „kailiniai“* ir kt. Tarmėje aptinkama ir nemaža įvairiai keliais patekusiu slavizmų, pvz.: *čēsas „laikas“, ziegoris „laikrodis“, trópičis „pasitaikyti“* ir kt.

Lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai

Kuršių Neringos žvejų latvių kalba taip pat yra smarkiai paveikta lietuvių kalbos. Ši poveikė ypač sustiprino tas faktas, kad dėl tam tikrų istorinių sąlygų šie žvejai beveik nebendravo su Latvijos gyventojais, neskaitė latvių spaudos ir t.t. Iš visų mūsų ekspedicijos metu sutiktų tarmės atstovų tik vienas turėjės latvišką knygą ir sakėsi ją skaitantis. Įvairios naujos savokos, atspindinčios kokius nors naujus gyvenimo reiškinius, į šių žmonių latvių kalbą brovėsi iš lietuvių ir vokiečių kalbų. Be to, lietuvių kalbos įtaka ryškiai pastebima ir fonetikoje, ir morfologijoje, ir sintaksėje. Apie lietuvių kalbos

įtakos laipsnį galima spręsti, kad ir iš šito nedidelio A. Becenbergerio iš vieno Preilos žvejo užrašyto teksto⁴²: „Es dievam pasilecavodams likuos gulet ir jau biju nitalu azmidzis ir jūtu, kad jau ta pikta dvase pi manis artinas. Tad es duomaju: vinš rasi pi manis klat nepiegies, kad es dieva varda gribu azmikt. Ale vine artinajas vis juo klat ir es gribiju pabust. Tad vinia ganc us reizu taka grūts vėš pradėje us mani birpti ir mani juo vis gribija azmidzinat; ali es stengiuos, kad es varėtčiau pabust ir jemu dziedat seve ir dievop dvasiškas maldas aukšum sutinet pasilecavodams dievinam ar tikru tikėjimu, kad mana sutvertojis mani neduos viniam, tam, kur neka nau pi manis piesilicis, nu tava šlūžmas atraut. Ir tad es nu visas sirdes dievam apsijemdamas, kal es dzivs, nu sava tikėjima naatserauties. Ir tad mana sirdie tapa taka džiauksmas, ir meile atseradas, ir tad es jutu, kad vinš gribija nu keršta dar juo mani spiesti ir visai žudet; ale es sava dvasiškas maldas būdamas druoši duomaju, kad tu turi nu manis prapult, ir tad vinš tūjaus nu manis atsiraudams prapuola, ir es jutu, kad vinš jau tur atstat, ir tad es pradem belūgdams sava dievina pabudu. — Ta pikta dvase ir ta, kur is laumes pasivirš ir dara tuo pašu dinstu pagal mana sirdis pajutima, kuo ir pats vels dara“⁴³.

Kaip ir iš šio nedidelio tarminio teksto matyti, ryškiausiai lietuvių kalbos įtaka atispindi leksikoje. Nemaža lietuviškų žodžių, o taip pat lietuvių kalboje vartojamų slavizmų iš kalbą pateko per bažnyčią, nes, kaip minėta, ilgą laiką pamaldo čia laikyta lietuvių kalba. Namuose taip pat senieji žvezjai gana dažnai skaitydavo visokius lietuviškus giesmyalus ir kitas panašias religinio turinio knygas. Šiuo keliu iš žvejų latvių kalbą pateko tokie žodžiai, kaip: *apaštals* (47)⁴⁴, *apiera* (47), *artims* (48), *bedieveis* (50), *dievabaimings* (53), *dieva kūns* (53), *kataliks* (61), *krikščānis* (63), *neprietelis* (69), *neprieteistė* (69), *spavieda* (81), *sūdna diena* (83), *užgavienis* (87), *venčavānē*, *venčavanēs stāns* (89), *žegnānē* (92), *žegnāti* (92), *sekmines*, *dangun žengims*, *velīkas* ir kt.

Nemaža lietuvių kalbos žodžių pateko ir prekybos keliu. Labai įdomus reiškinys, kad šiose tarmėse vartojami lietuviški skaitvardžiai nuo vienuolikos iki devyniolikos, kurie savo daryba visai skiriasi nuo latvių kalbos skaitvardžių. Latviškieji šios rūšies skaitvardžiai buvo išstumti palyginti nesenais laikais, nes, pavyzdžiui, A. Becenbergeris⁴⁵ dar rašo:

„*wienapadesmit*, *wienpazmit* oder *wenöläk*, *wénolik*,
wénálika, *winäläk*, *wenálík*⁴⁶, *wenálika*,
duipadesimt, *duipazmit* oder *dwiläk*, *dwílika*,

⁴² Tekstas duodamas pakeista rašyba, ir tarmės fonetiką jis atspindi tik bendrais bruožais.

⁴³ Plg. A. Bezzenger, Über die Sprache der preussischen Letten, 12-4. Čia duodami ir cituoto teksto komentari.

⁴⁴ Plg. J. Plāķis, Kursenieku valoda; skaičiai skliaustuose nurodo šio darbo puslapius; žodžiai, prie kurių šaltinis nepažymėtas, užrašyti autoriu.

⁴⁵ Plg. A. Bezzenger, ten pat, 71.

⁴⁶ Nurodės šią formą tarmės atstovas savo tėvą dar girdėjęs vartojant formą *wienpadesimt*.

dwiläka
trispadesimt, träläka, trölika
ķaträlika
penķälika
scheschälik
septiņapadesimt, septinälika
aschtunäläka, aschtenäläk
*dewinälika.*⁴⁷

J. Plakis⁴⁷ jau nurodo tik: *vienälika, dvllika, trölika, ķeträlika, peņkālika, šešälika, sešälika, septiņälika, aštuonälika, deviņälika*.

Skaitvardžiai šiaip jau yra labai pastovus kalbos elementas, ir šis įsibrovimas yra gana keistas reiškinys. Veikiausiai čia kalta prekyba. Mat, prekiaujant skaitvardžiai kaip tik ir daugiausia vartojami. Kadangi žvejai dažniausiai prekiaudavo su lietuviais, tai šiuos skaitvardžius nuolat turėjo vartoti. Pamažu pradėjo vartoti juos ir kalbėdamiesi tarp savęs latviškai.

Tarmėje gana dažnai aptinkami tokie lietuvių kalbos žodžiai, kaip: *zuikis, žvirblis, spanguole, lašini, žaibis „žaibas“, liguonis, antakis, žands „žandas“, žents „žentas“, rankave, pakaušis, gandras, dulkes* ir kt.

Iš fonetinių reišinių, paaiskinamų lietuvių kalbos, ši kartą žamaičių tar-mės, įtaka, J. Plakis nurodo kirčiuoto ilgojo *e* kai kuriais atvejais virtimą dvibalsiu *ie: diel, kadiel, begiedis, dieku, driegnas, dviesti, ġieda, teķielis, mievs, vielu, viesas anģielis, tie* “ten⁴⁸“. Tačiau, kiek teko pastebėti, šis virtimas palietė tik tokius žodžius, kurie aptinkami ir žemaičių tarmėje. Be duotų J. Plakio pavyzdžių, būtų dar galima nurodyti žodžius: *atdriekis, erškietę, užgavienis*. Vadinas, iš šiuos žodžius būtų galima žiūrėti kaip iš skolinius.

Lietuvių kalbos įtaka veikiausiai reikėtų aiškinti vardažodžiuose afrikatų č, dž <*tj, *dj buvimą: *zalktis – zalkči, bitę – biču, briedis – briedži, sprildis – sprildži, sirdę – sirdžu*⁴⁹. J. Endzelynas mano, kad gali kartais būti šios formos ir žiemgališkos (“laikam nebūtu gluži neiespējams...”)⁵⁰. Tačiau tokiu atveju šioms formoms išlikti šalia formų *zušu, vācieši, pašu, lauži* būtų padėjusi lie-tuvių kalbos įtaka.

Dėl lietuvių kalbos įtakos priebalsiai *k, g* prieš *i* kai kuriais atvejais ne-pavirto *c, dz* (*paluoğis, greķnieks*).

Iš morfologijos ypatybių pirmiausia reikėtų nurodyti veiksmažodžių taria-mają nuosaką. Vienaskaitos pirmajame asmenyje čia visur įvestos lietuvių kalbos galūnės: *būčau, duočau, iečau, nākčau, dzievuočau, zinačau, pirkčau*⁵¹. Dėl lie-tuvių kalbos įtakos atsirado ir daugiskaitos antrojo asmens formos: *duotumit, varētumit*⁵².

⁴⁷ Plg. J. Plāķis, Kurseniekų valoda, 29.

⁴⁸ Plg. ten pat, 16.

⁴⁹ Plg. ten pat, 18.

⁵⁰ Plg. J. Endzelīns, Filologu biedrības raksti, 12, 170-1 (1932); J. Endze-līns, Latviešu valodas gramatika, 178-9.

⁵¹ Plg. J. Plāķis, ten pat, 34-5; J. Endzelīns, Par kurseniekem un viņu valodu, 4; A. Bezzenberger, Über die Sprache der preussischen Letten, 96-7.

⁵² Plg. J. Plāķis, ten pat, 35; A. Bezzenberger, ten pat, 97.

Asmeninių įvardžių daugiskaitos galininko formos *mumis*, *jumis* taip pat paaiskinamos tik lietuvių kalbos įtaka⁵³. Tokios formos vartoamos kaimyninėse lietuvių kalbos tarmėse⁵⁴.

Lietuvių kalbos priesaga *-ybē* išstūmusi latvišką priesagą *-iba*; *veselībē*, *teisībē*⁵⁵.

Lietuvių kalbos įtaka paaiskinami ir tokie posakiai, kaip: *es viskuo turu*, *es nieka nituru*, *es kuo nārin turu*, *viņi iveras viens citu* (=la, viņi ker viens otru)⁵⁶.

ЛИТОВСКИЙ ГОВОР РЫБАКОВ КУРШЮ НЕРИНГИ и влияние литовского языка здешнему латышскому языку

К. Ф. МОРКУНАС и А. И. САБАЛЯУСКАС

Резюме

В статье дается краткая история населения Куршю Неринги. Указывается, что большинство жителей в разное время прибыли из Латвии, Литвы и других стран. Почти все старые жители Куршю Неринги издавна знали три языка: латышский, литовский и немецкий. Далее описываются особенности здешнего литовского говора.

Фонетика. Говору характерно полная ретракция ударения. Ударение переносится с краткого и долгого окончания на долгий и краткий корень слова, напр.: *bažda*~*barzdā* „борода“, *māži*~*maži* „малые“, *vaikai*~*vaikāi* „дети“, *sēsuo*~*sesuō* „сестра“. Характерно, что в наблюдаемом говоре ударение часто переносится даже с окончаний исходящей долготы, напр., *árklams*~*arkliáms* „коням“, и с середины слова — на начало слова. Это объясняется влиянием латышского языка. Но в некоторых случаях ударение остается в окончании, напр.: *mažaī* „мало“, *dauğāūs*~*daugiaūs* „больше“, *padarī's*~*padarīs* „сделает, сделают“. В статье также подчеркивается, что часто один и тот же представитель говора в отдельных словах ударение ставит не одинаково.

В открытом первичном окончании безударные *ē*, *o* (ударяемые почти не встречаются) соответственно произносятся *ē* (или *e*) и *a*, напр.: *žēmē* (или *žēme*)~*žēmē* „земля“, *būva*~*būvo* „был“, а в других позициях эти гласные (безударные и под ударением) произносятся как в литературном языке. Также как в литературном языке чаще всего произносятся и дифтонги *ie*, *uo*, *ai*, *ei*, и только в отдельных словах — как в жемайтских говорах, напр.: *prīš*<*priēš* „перед“, *nū'*<*nūd* „от“, *šō*<*šuō* „собака“, *vakālis* (в литературном языке *vaikēlis*) „детка“. Безударные долгие гласные в открытом окончании сократились, напр.: *dárba*~*dárba* „работу“, *nā'kti*~*nāktē* „ночь (вин. пд.)“, *ví'tu*~*výrū* „мужчин“. Часто древние краткие

⁵³ Plg. J. Plāķis, Kursenieku valoda, 26; A. Bezzemberger, Über die Sprache der preussischen Letten. 75.

⁵⁴ Plg. F. Kurschat, Grammatik der Littauischen Sprache, 234, Halle, 1876; J. Aleksandravičius, Vakarinė pajūrio žemaičių tarmė, 59, Vilnius, 1951 (rankraštis).

⁵⁵ Plg. J. Plāķis, ten pat, 20.

⁵⁶ Plg. J. Plāķis, ten pat, 29. Dél kitų sintaksės lituanizmų plg. A. Bezzemberger, ten pat, 104-9.

гласные, а иногда и долгие, превратившиеся в краткие, в открытом конце слова исчезают, напр.: *áug~áuga* „растет, растут“, *túr~túri* „имеет, имеют“, *lóp~lópo* „латает, латают“. В закрытом конце слова чаще всего исчезает *a*, напр.: *bernùks~bernùkas* „мальчик“, *séns~sénas* „старый“, но иногда в тех же словах оно сохраняется.

Сочетания **d̥j*, **t̥j* перед древним кратким *a* и дифтонгом *ai* чаще всего произносятся *d*, *t*, напр.: *neléid~neléidžia* „не пускает, непускают“, *trèteis~trečiai* „третьими“, но иногда появляются и аффрикаты (напр., произносят *brídei* и *bríedžai* „лоси“). В изучаемом говоре произносится только мягкое *l*, напр.: *liga~ligà* „болезнь“, *šlúota* „метла“, *sù gálva* „с головой“. Такое произношение объясняется влиянием немецкого языка. Под влиянием немецкого языка согласный *s* перед *r* и *t* превращается в *š* (напр., *špíritas~spíritas*, „спирит“, *študeñtai~studeñtai* „студенты“).

Морфология. В говоре сравнительно часто употребляются именные формы двойственного числа (чаще всего формы именительного и винительного мужского рода). Для выражения инессива и иллатива употребляется предложная конструкция *-i* „в“ с винительным падежом, напр., *i· klaipèda~i Klaipèdą* „в Клайпеде; в Клайпеду“. Творительный падеж единственного числа существительных женского рода с основой на *-i* чаще всего кончается на *-i*, напр.: *šírtdi* „сердцем“, *žùvi* „рыбой“ и очень редко на *-im* (*žùvím<žuvimì* „рыбой“). В говоре еще сохранились некоторые остатки основ на согласную фонему, но большей частью существительные этой основы уже склоняются по типам других основ. В говоре встречается немало глаголов атематического спряжения. Чаще всего это формы 3 лица, напр.: *ẽ·sti~ẽsti* „есть, суть“, *eít~eíti* „идет, идут“, *miěkt~miěgti* „спит, спят“. В место форм прошедшего многократного времени, употребляемых в литовском литературном языке, в изучаемом говоре употребляются сложные формы, напр., *lú·bějom věst* (в литературном языке *věždavome*) „везли“.

Синтаксис. В этом разделе приводятся примеры некоторых падежных и предложных конструкций (напр.: именительный с инфинитивом и с деепричастием, винительный отрицания и др.), отмечается употребление некоторых союзов в сложноподчиненном предложении и др.

Лексика. Словарному составу говора характерно обилие латышских, немецких заимствований. В говоре также встречаются и старые литовские слова, редко попадающиеся в других говорах литовского языка.

* * *

Латышский язык рыбаков Куршио Неринги испытал большое влияние литовского языка. Это влияние чувствуется в лексике, в фонетике, в морфологии, а также в синтаксисе языка. Очень интересный факт, что в систему латышского языка проникли имена числительные литовского языка от 11 до 19.